

Ilze Jansone

Dr. theol., teoloģe, doktorante

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte

Dr. theol., theologian, a doctoral student

University of Latvia, Faculty of Humanities

E-pasts / e-mail: jansone.ilze@gmail.com

DOI: 10.35539/LTNC.2023.0053.04

Ceļā uz sinkrētisko garīgumu: reliģiozitātes dimensijas Noras Ikstenas romānā "Ūdens mirdzēšana"

Towards Syncretic Spirituality: Dimensions of Religion in the Novel *The Glistening of Water* by Nora Ikstena

Atslēgvārdi:

"iztēles apoloģētika",

Acs,

kristietība,

pieredze,

transformācija

Keywords:

"imaginative apologetics",

Eye,

Christianity,

experience,

transformation

Raksts izstrādāts Eiropas Sociālā fonda projektā "LU doktorantūras kapacitātes stiprināšana jaunā doktorantūras modeļa ietvarā" (Nr. 8.2.2.0/20/I/006).

Kopsavilkums Rakstā ar hermeneitikas metodēm analizēts Noras Ikstenas romāns “Ūdens mirdzēšana” (2021), īpašu uzmanību pievēršot autorei izmantotajai “iztēles apoloģētikai”, kas reprezentē sinkrētisko garīgumu. Raksta pirmajā daļā analizēts galvenās varones (varoņu) tēls un viņas iekšējais ceļojums, otrajā uzmanība pievērsta Acs simbolikai, kontekstualizējot Ikstenas romānu pasaules literatūrā, kurā acs interpretēta kā simbols. Raksta trešajā, noslēdzošajā, daļā raksturots Ikstenas romānā lasāmais sinkrētiskais garīgums, kura pamatā ir kristietības un pagānu reliģiju sajaukums un kura mērķis ir indivīda pašizaugsme. Gan romānam raksturīgā cikliskā laika izpratne, gan atsauces uz dabu, mitoloģisko un brīvā kristietības interpretācija, kas ievietota Marijas pieredzē, norāda uz sinkrētisko garīgumu kā romāna iztēles apoloģētiku. Romāna pamatā ir uzburta garīga dzīve, kura balstās ikdienišķajā, atkārtojamajā vērojumā, kas ir orientēts uz indivīda patību un kurā reliģiskās pārliecības ir psiholoģizētas, pielāgojot tās indivīda vajadzībām; Acs tekstā parādās gan kā dabas reliģiju visuredzošais simbols, gan kā Jēzus. Tādējādi šajā garīgumā dažādu reliģiju un mitoloģiju elementi tiek savirnēti kā vienlīdzīgi ķēdes posmi, lielā mērā ignorējot to oriģinālo vēstījumu un izmantojot tos indivīda garīgās pieredzes attēlojumam.

Summary The article analyzes the novel *Ūdens mirdzēšana* (The Glistening of Water, 2021) by Nora Ikstena, paying special attention to the author’s use of “imaginative apologetics”, which represents syncretic spirituality. The first part of the article analyzes the image of the protagonist(s) and her (their) inner journey, while the second part focuses on the symbolism of the Eye, contextualizing the novel within world literature that treats the eye as a symbol. The third and final part of the article describes the syncretic spirituality found in the novel – it is based on a mixture of Christianity and nature religions, and aims at the self-growth of the individual. This spirituality is analyzed from four perspectives: as opposed to the profane, consumerist world; as a quest for existential meaning; as a form of linguistic expression, and as an individual experience legitimized through religion and literature. Both the cyclical understanding of time inherent in the novel and the references to nature, as well as the loose interpretation of Christianity inserted into Marija’s experience, point to syncretic spirituality as the imaginative apologetics of the novel. Thus, in this spirituality, elements from different religions and mythologies are strung together as equal links in a chain, largely ignoring their original message and using them to represent the individual’s spiritual experience.

levads

Noras Ikstenas literārais darbs "Ūdens mirdzēšana" būs kā īsu nodaļu kombinācija bez vienota sižeta, tomēr izdevniecības materiālos tiek dēvēts par "romānu vīziju", tāpēc rakstā apzīmēts kā romāns. Grāmata būs "izaugsmes romāna" stilā, taču bez tam raksturīgās varoņa secīgās transformācijas – Marija vienkārši ceļo laikā un telpā, iegremdējas pagātnē un tagadnē, nododas filozofiskai, eksistenciālai un garīgai refleksijai, vienlaikus meklējot atbildes uz jautājumiem par pasaules daudzšķautņainību, jēgas meklējumiem, sāpēm kā dzinējspēku u. tml. Šajā ceļojumā viņa sastop dažādus cilvēkus – gan pagātnē, gan tagadnē, gan nenosakāmā laikā, klosteros, salās un citās vietās. Otra galvenā grāmatas varone ir anonīma, it kā neitrāla Acs, kura atspoguļo Marijas iekšējo ceļojumu un jēgas meklējumus, piešķirot tiem reliģisku un mitoloģisku ietvaru.

Literatūras analizē no reliģiskas perspektīvas var izmantot analogiju, piemēram, ar vēsturisko refleksiju vai traumas analīzi, kur

literatūra ietver emocionālus spriedumus, kas tiešāk vai netiešāk, atkarībā no stāstījuma stila un toņa, apelē pie sabiedrības nostājām. Literatūra var darboties kā sociāls aģents, piedāvājot versijas par vēsturisko laiku, kas vienlaikus ir balstītas stāstījuma uzbūvē un pārsniedz stāstījuma formālos aspektus, lai pārbaudītu, vai lasītājs apstiprinās attiecīgās vērtības. (Ostups 2019: 121)

Līdzīgi tas ir arī ar reliģiskiem motīviem literārā tekstā vai literāra teksta veidā vēstītu garīgo vai reliģisko pārliecību – apelējot pie sabiedrības (lasītāja) nostājām, literatūra darbojas kā aģents, piedāvājot savas versijas par reliģiozitāti, integrējot tās vēstījuma uzbūvē un tādējādi vedinot lasītāju pārliecināties par šo vērtību patiesumu vai nepatiesumu. No šādas perspektīvas Noras Ikstenas darbs ir klasificējams kā literāri reliģisks teksts, proti, kā tāds, kas apzināti pievēršas reliģiskām idejām, paturot tās vēstījuma centrā, atšķirībā no teksta ar reliģiskiem motīviem, kur ar reliģiju saistītie jautājumi skarti pastarpināti un nav vēstījuma centrā.

Lai arī kopumā literāri reliģiskam tekstam raksturīgas četras pamatiezīmes¹, rakstā uzmanība pievērsta t. s. "iztēles apoloģētikai", ar to ar to saprotot "iztēles pilnu argumentācijas stilu par kristietības patiesībām, kas bieži tiek skaidrotas un aizstāvētas naratīva formā" (Hardy 2020: 86ff). Te jānorāda, ka jēdziens "apoloģētika"

1 Vēl bez "iztēles apoloģētikas" literāri reliģiskam tekstam piemīt šādas iezīmes: (1) kā mākslas darbs tas satur vēstījumu, ar kura palīdzību lasītājs uztver darbā ietvertās reliģiskās idejas; (2) šīs idejas atklājas caur pieredzi jeb ar "aktīvās iztēles" palīdzību, cilvēka pieredzi aizvien pārlasot no jauna; (3) pateicoties trim iepriekšējām iezīmēm, no literāra teksta var atvasināt jaunas teoloģijas vai garīguma formas.

neparedz objektivitāti no autora puses – īpaši gadījumos, kad runa ir par radošā darbā izmantotu apoloģētiku, tā var būt arī subjektīva un literāru darbu gadījumā – arī pakārtota literārās izteiksmes stilam, kā raksta autore cenšas parādīt arī šajā pētījumā. No vienas puses, "iztēles apoloģētika" var kritiski iztirzāt reliģiskās pārliecības vai teoloģijas nostādnes, bet no otras – var tās arī nekritiski aizstāvēt, subjektīvi akcentējot literāri reliģiska teksta vēstījumam noderīgo.

Ikstenas romānā runa ir nevis par kristietības patiesībām, bet gan dažādu reliģiozitāšu izpausmju jeb garīguma patiesībām, kas tomēr nemaina izteiksmes formu, t. i., pieeju, kurā ar iztēles palīdzību un naratīva formā tiek izklāstītas vai aizstāvētas noteiktas garīgas pārliecības. Iztēles apoloģētika pakļaujas hermeneitiskajam teksta skaidrošanas metodēm, tāpēc arī romāna interpretācijai rakstā iedvesma gūta no hermeneitiskās pieejas. Konteksta iezīmēšanai romāns skatīts salīdzinājumā ar literāriem darbiem, kas ir tipoloģiski radniecīgi, taču rakstā apzināti romāns nav ticis kontekstualizēts ar autoras iepriekšējiem darbiem vai autoras intervijās izteiktajām interpretācijām par romāna nosaukumu vai tā saturu, tādējādi ļaujot tekstam uzrunāt lasītāju dialogā bez autoras tiešas klātbūtnes. Šādu izvēli nosaka **pētījuma mērķis**: noskaidrot, kādos veidos izpaužas sinkrētiskais garīgums Ikstenas romānā "Ūdens mirdzēšana", un, interpretējot autoras izmantoto iztēles apoloģētiku tieši šajā romānā kā literāri reliģiskā tekstā, fiksēt reliģiozitātes dimensijas tajā. Lai sasniegtu pētījuma mērķi, rakstā izvirzīti vairāki **izpētes jautājumi**: (1) par kāda veida garīgumu (mūsdienu lasītājam) liecina Ikstenas lietotā "iztēles apoloģētika" Marijas stāstā? (2) kādas garīguma dimensijas romānā piešķirtas acs tēlam? (3) kā iespējams raksturot sinkrētisko garīgumu romānā "Ūdens mirdzēšana"? Raksta sākumā izvirzītā tēze: lasīts kā literāri reliģisks teksts, Noras Ikstenas romāns "Ūdens mirdzēšana" atklāj sinkrētiska garīguma dimensijas, kur dažādu reliģiju un mitoloģiju elementi tiek savirnēti kā vienlīdzīgi ķēdes posmi, lielā mērā ignorējot to oriģinālo vēstījumu un izmantojot tos indivīda personīgās garīgās pieredzes attēlojumam.

Hermeneitika šī raksta kontekstā tiek saprasta heidegeriskā nozīmē – "hermeneitiskais aplis" tiek uzliktots kā tāds, kas izsaka veidus, kādos visa saprašana "vienmēr ir bijusi" nodota tam, kas ir jāsaprot (jeb 'lietām pašām', *die Sachen selbst*). Tādējādi hermeneitika attiecas ne vien uz tekstu saprašanu, bet faktiski uz visu esamības struktūru saprašanu (Lasmane 2013: 210). Piemēram, Gadamers norāda: "Atšķirība starp dievišķā Vārda vienību un cilvēcisko vārdu daudzveidību neizsmēļ lietas būtību. Drīzāk jau vienībai un daudzveidībai ir principiāli dialektiskas attiecības. Šo attiecību dialektika valda pār vārda būtību." (Gadamers 1999: 398) Līdz ar to visa pamatā ir valoda – tā ir nevis reflektīva, bet gan domāšanas un jēdzienu radīšanas instruments. Šāda jautājuma un atbildes loģika nepakļauj tradīciju aizspriedumainiem principiem (kā to dara parasta vēstures filozofija), tā ļauj tradīcijai uzrunāt tagadni pašai savā

valodā. Tādējādi literārs darbs tiek skatīts no "iedarbes estētikas" (*Wirkungsästhetik*) perspektīvas. Atšķirībā no darba vai rakstīšanas estētikas ar "iedarbes estētiku" tiek saprasta literatūras zinātnes līmeņa maiņa no kategorijām "autors", "teksts" vai "darbs" uz kategorijām "lasītājs" un "lasījums" kā centrālajiem jēdzieniem, literāro tekstu ietekmi skaidrojot caur lasītāja lasījumu jeb interpretāciju (Nünning 2010: 7). Literāri reliģiska teksta lasījumā tiek ņemts vērā, ka, līdzīgi kā literatūras studijas, arī teoloģija koncentrējas uz naratīvu, vēstot "stāstus par mums pašiem, mūsu izcelsmi un iespējamo likteni. Vēl vairāk: tā cenšas *izskaidrot* pasauli, tās vēsturi un attīstību šo stāstu kontekstā." (Pricket 2009: 209) Caur šiem naratīviem ar iztēles apoloģētikas palīdzību indivīda pieredze tiek transformēta literāri reliģiskā tekstā, tādējādi interpretam atklājot jaunas izpratnes par garīgumu. Šā iemesla dēļ teksts tiek skatīts kā atsevišķa vienība, nemēģinot to kontekstualizēt ar autorei iepriekšējiem darbiem un neņemot vērā autorei intervijās izteiktās interpretācijas par romāna nosaukumu vai tā saturu. Rakstā piedāvātās romāna interpretācijas centrā ir teksts pats par sevi un tā lasītājs, ļaujot "lietām", kuras no teksta būtu jāsaprot, atklāties pašām par sevi.

Marijas ceļojums kā iekšējie garīgie meklējumi

"Ūdens mirdzēšanā" ir divas galvenās varones – Marija un Acs, kas vēro Marijas gaitas. Acs ir teoloģiski noslogots simbols, un arī Ikstena tam piešķir vairākas papildu dimensijas, tāpēc rakstā acs simbolika un tās saistība ar garīgumu aplūkota atsevišķi.

Vārdam "Marija", protams, ir vismaz divējāds noslogojums no kristīgās perspektīvas vien: Marija ir Jēzus māte un Marija ir arī jaunā sieviete, kas pievienojas Jēzus sekotājiem, Marija Magdalēna. Jaunavas Marijas tēls būtisks ir Romas katoļu teoloģijā, un tam raksturīgās pasivitātes un pakļaušanās dēļ izpelņījies skarbu kritiku no feministu teoloģēm, kuras lielākoties interpretē to no akadēmiskās teoloģijas perspektīvas, neņemot vērā kultūras un sociālo kontekstu, sieviešu reliģiozitāti un "dzīvo kristietību", kas pieļauj nobīdes no dogmatikas un Marijas tēlu padara ārkārtīgi populāru, piemēram, Latīņamerikā (Vuola 2019: 1–14). Savukārt par Mariju Magdalēnu tradicionāli tiek domāts kā par Jaunavas Marijas pretstatu – viņa tiek uzskatīta par palaistuvi saskaņā ar viduslaikos izplatītu leģendu par kritušu dvēseli, kuru glābj Jēzus; tikpat iespējams, ka viņa bija Jēzus sekotāja, kas pieredzēja krustāsišanu un augšāmcelšanos un informēja par šiem notikumiem mācekļus vīriešus (Owen 2007: 101). Pretēji Jaunavai Marijai, Marija Magdalēna tradicionāli tiek uzskatīta par aktīvu sievieti.

Arī Ikstenas romānā Jaunava Marija tiek pieminēta spāniski runājošas kultūras kontekstā – Valensijā – un dēvēta kā “kaut kas vairāk par cilvēku”, taču vienlaikus arī par vīziju, par tēlu, “kas, iespējams, reiz bijis cilvēks” (Ikstena 2021: 24). Šāds uzsvars tekstā pastiprina Marijas (galvenās varones) ķermeniskumu un cilvēcīgumu iepretim Jaunavai tradicionāli piedēvētajam svētuma un garīguma oreolam. Kopumā Ikstenas romānā iztēles apoloģētika Mariju rāda kā ceļinieci laikā un telpā vai, iespējams, rāda vairākas Marijas – te tā ir, kā noprotams, gados jauna sieviete grāmatas iesākumā un ceļojumos, te jau pensionāre atraitne Stokholmā, te vientuļa krieviete Slutiškos, kura sapnī redz, kā kopā ar vectētiņu izrakusi vecmāmiņas kaulus, lai pārbedītu citur; te Marijai bērnu nav, te tomēr ir homoseksuāls dēls. Marijas – vai Mariju – tēlā šķietami savijas abi kristietībā pazīstamie pretstati, pasīvā kalpone un aktīvā mācekle. Kopīgais viņām visām ir dabas, laika un savas iekšējās pasaules vērojums, atrodoties it kā mūžīgā ceļā uz sevi. Tāpat kopīgais visām Marijām ir apstākļi, ka viņas ir ne tikai vērotājas, bet arī novērotās – viņu gaitām uzmanīgi seko Acs.

Romāna darbība risinās Taizemē, Gruzijā, Valensijā, Japānā, Gotlandē, Zviedrijā, Ēģiptē, Latvijā, Šveicē, ASV un citviet. Tomēr šajā romānā varones ceļojums nav saistīts ar viņas personības veidošanos vai nobriešanu fiziski vai garīgi (kā tas ir, piemēram, Johana Volfganga fon Gētes romānā “Vilhelma Meistara mācību gadi”²). “Ūdens mirdzēšanas” aforistiskais un pseidofilozofiskais izteiksmes veids drīzāk to vedina salīdzināt, piemēram, ar Paulu Koelju īsromānu “Alķīmiķis”, kas veidots kā secīgs vēstījums par aitu gana ceļojumu pēc bagātībām, iepazīstot pasaules dvēseli ar sastapto cilvēku palīdzību. Tomēr “Ūdens mirdzēšanā” Marijas stāsti neveido vienotu, secīgu vēstījumu par kādas sievietes mūžu vai ceļojumu burtiskā vai pārnēstā nozīmē; vēstījuma daudzdimensionalitāte un izklidētais raksturs lasītāju pārlicina, ka centrālais akcents “Marijas ceļojumā” ir viņas garīgie meklējumi, kuros lielākoties akcentēts Marijas ceļš: “Lejas pasaulē dzīvojot, kāja paslīd bieži. Tāpēc viņa devās šajā ceļā, lai uz brīdi pabūtu augšas pasaulē” (Ikstena 2021: 20), “Marijas ceļš ir mainīgs. Visulaik jāmacās pieņemt citādo” (Ikstena 2021: 75), “Un pēkšņi viņa apjauš kādu sen rakstītu vārdu spēku un jēgu – ir divi ceļi, dzīvības un nāves ceļš, un atšķirība starp tiem ir liela” (Ikstena 2021: 91), “Tā notiek Marijas ceļā – vienu zemi un vienus

2 Gētes romāns “Vilhelma Meistara mācību gadi” nereti tiek uzskatīts par pirmo izaugsmes romāna jeb *Bildungsroman* paraugu, tomēr, piemēram, kā recenzijā par romāna latviešu izdevumu raksta Jānis Taurens, “vācu literatūrzinātnieks Karls Oto Konrādijs (*Karl Otto Conrady*) grāmatā par Gētes dzīvi un darbiem norāda, ka romāna caurviju izteikumi par cilvēka audzināšanu un dzīvesveidu neveido kaut cik viendabīgu izaugsmes koncepciju un ka no romāna izrietošie jautājumi par konkrētas cilvēciskas darbības sociālo lietderību, kā arī dzejas un mākslas vietu sabiedrībā paliek neatbildēti” (Taurens 2012). Tomēr Gētes romānā varoņa transformācija ir nenoliedzama un cieši saistīta ar sižeta virzību; līdzīgi tas ir arī tālāk tekstā piesauktajā Koelju romānā, taču Ikstenei varones izaugsme teksta robežās nenotiek.

ļaudis nomaina nākamie un citi. Bet Marija zina, ka atgriezīsies. Daudz kas būs mainījies, un viņa pati būs pavisam citāda” (Ikstena 2021: 85). “Ūdens mirdzēšanā” vārds “ceļš” saprotams vairākās nozīmēs – tas ir gan konkrētais attālums, kuru grāmatas nodaļās mēro Marija, gan viņas dzīves gājums, gan arī Marijas ceļš uz sevi, t. i., lietots kvazirelīgiskā nozīmē pēc Jāņa 14:6 analogijas, jēdziens “ceļš” norāda uz noteiktas reliģiozitātes (vai, šajā gadījumā, garīguma) izkopšanas veidu.

“Marijas ceļojumā” aprakstītais garīgums tādējādi var tikt interpretēts vismaz trijās dimensijās: kā pretstats materiālajai, modernajai un patēriņa pasaulei; populāri kā daudzdimensionāls jēdziens, kas ietver atsauces uz eksistenciāliem meklējumiem, jautājumiem, reliģijām un “filozofijām”, kombinējot to ar indivīda personīgajiem izteiksmes veidiem un izpratni par šiem meklējumiem; kā modes vārds, kura jēdzieniskais segums ir mazāk svarīgs nekā retoriskais (šajā gadījumā: literārā paņēmiena) efekts, kuru tas rada (Lombaard 2008: 96).

Pretstatu modernajai un patēriņa pasaulei raksturo Marijas koncentrēšanās uz nomaļām vietām, prom no cilvēku pūļa – piemēram, sākumā Marija nonāk pilsētā, kur “ielās klīst liekulīgi ļauži, kuriem gars iesprūdis pakaļā” (Ikstena 2021: 15); Šibujā Marija vēro cilvēkus, kuri “skrien, noskrien savu dzīvi” (Ikstena 2021: 37), un dodas meklēt *onsen* jeb karsto avotu, lai pabūtu ar sevi un ūdens mirdzēšanu, kurai piešķir okeāniskas īpašības, uzsverot, ka “ūdens atbrīvo, dara piederīgu dzīvei, nedaudz laimīgu” (Ikstena 2021: 37). Šāds raksturojums norāda uz Mariju kā meklētāju; līdzīgi kā Koelju aprakstītais aitu gans, viņa uz cilvēkiem lūkojas atsvešināti, vienlaikus pamatot zīmes, kas ļautu īstenot savu likteni (Koelju 1998: 44–48). Ūdens kā viens no šķīstījošiem pirmelementiem romāna tekstā parādās daudz – gan avotos, kur Marija iemērcas, gan okeānā un jūrā, kurā viņa noraugās, nododamās eksistenciālām pārdomām un lasīdama ceļā sastaptās zīmes. Tā kā populāri ūdens tiek saprasts kā dzīvības, arī atdzimšanas, piedošanas un šķīstības simbols, var interpretēt, ka Marijas likteni īstenot palīdz tieši ūdens mirdzēšanas klātesamība – tā ir nemītīgs atgādinājums par to, ka cilvēka dzīvē ir “kaut kas vairāk” par redzamo, profāno pasauli, kas tādējādi mudina indivīdu nodoties garīgiem meklējumiem, lai aizpildītu šo “kaut kā vairāk” trūkumu. Tomēr Ikstenas romānā skaidri neparādās varones transformācija vai izaugsme – grāmatas beigās Marija ir tāda pati kā tās sākumā, kas vedina domāt, ka viņas meklējumi pēc garīgās pasaules kā materiālās pasaules pretstata ir nevis lineāri, bet gan cikliski. Vēl jo vairāk šādu lasījumu apstiprina un atspoguļo dabas klātbūtne romānā; jāpiebilst, ka cikliskums raksturīgāks dabas reliģijām (piemēram, seno baltu reliģijām, kur gada rīts balstīts gadalaiku mijās).

Tā, piemēram, mūžības personifikācija Marijai ir ozols, kas Latvijas teritorijā senatnē uzskatīts par svētu koku – tajā dzīvojuši prūšu dievi, ozoliem baltu ciltis pienesušas ziedojumus, turklāt tas, pretēji liepai, tiek saistīts ar vīrišķo (Latviešu

konversācijas vārdnīca 1937: 30202–30203). Marijai ozols ir duāls – pirmkārt, tas raksturots kā “koks, kurš bija pirms Marijas un būs pēc Marijas. Laikam tā ir mūžība.” (Ikstena 2021: 47) Un otrkārt, ozols ir personificēts – Marija jūt, kā koks elpo, apķer to, domā, ka blakus nav cilvēka, bet ir koks, kas vedina domāt par to, cik liela ir mīlestība: “Viņas rokas saaug ar zariem debesīs, un viņas kājas iestieg ar saknēm zemē. Marija ir vēl dzīva. Un varbūt viņa turpinās. Ja ozols viņu pieņems.” (Ikstena 2021: 47–50) Te tekstā lasāma norāde uz cilvēka iespēju tapt mūžīgam – savienojoties ar dabu, kas sevī glabā no senču reliģiozitātes mantotus noslēpumus.

Marijas eksistenciālie meklējumi romānā parādās daudzviet – garīgums tiek izkopts dabā, piemēram, apskaujot ozolu vai lasot džondžoli ziedņus Merdževi kopā ar vecu vīru; arī te parādās motīvs, kurā nav citas pasaules, atskaitot pusdienošanas mirkli un darbu, kur savukārt Dievs ir dzīvāks par dzīvu (Ikstena 2021: 127–130). Jēgu Marija meklē arī sen aizgājušos pasaules dižgaros – Fodelē viņa meklē Grieķa (gleznotāja El Greko, 1541–1614) dzimto vietu, to atradusi, apguļas zālē, tādējādi it kā savienojoties ar dabu, un raugās debesīs, ļaujoties prātojumam, ka redz tās pašas debesis, kuras piedzimstot ieraudzījis mākslinieks: “Tās ir zilās un mūžīgas – tās bija pirms viņa un būs pēc viņas.” (Ikstena 2021: 72) Dabas nemainīgums un cikliskums Marijai ļauj nodoties domām par mūžību, tas Ikstenas grāmatā simbolizē cilvēka piederīgumu “kaut kam lielākam”, kas ļauj cilvēkam turpināties arī pēc nāves. Grāmatā netiek runāts tieši par dvēseli vai garu, taču divās nodaļās Marija apmeklē klosterus – Kozipā viņa dodas uz vīriešu klosteri pēc svētības bet Bodbes Sv. Nino klosterī iemērcas avotā, tādējādi attīroties, jo avots panes visu (Ikstena 2021: 137). Pa ceļam uz Kozipu Marija prāto, ka varbūt svētību viņai devis jau ceļā redzētais dzīvības koks, debesis un ceļš, bet, kad ir sastapusi mūku, sev skaidro, ka šajā ceļā devusies tālab, “lai uz brīdi pabūtu augšas pasaulē” (Ikstena 2021: 20). Savukārt svētības saņemšanas brīdī Marija nedomā par Dievu, bet gan par biti, kas rāpo viņai pa kāju, – tā atkal ir norāde uz dabas klātbūtni un panteisku vai panenteisku izpratni par reliģisku rituālu. Pēc svētības saņemšanas kopā ar mūku viņa ietur maltīti un prāto: “Vai tad ir vēl kāda cita svētība? Viņi ir dzīvi, vīns un ēdiens ir garšīgs, debesis ir zilās, dzīvības koks viņus sargā” (Ikstena 2021: 21), tādējādi atkal netieši akcentējot dabas un tās elementu klātbūtnes nozīmi garīgumā. “Dzīvības koks” grāmatā atkārtojas vairākkārt un ir viens no centrālajiem garīguma elementiem tekstā. Kā dabas forma, kas reprezentē dzīvi un garīgās, kosmiskās un fiziskās pasaules kontinuitāti, koks ir svēts daudzās pasaules reliģijās. Tas var ne tikai reprezentēt dievus, bet arī norādīt uz senču klātbūtni, mūžīgumu, viņsauli, kalpot par nemirstības simbolu un tamlīdzīgi, citiem vārdiem, kā tāds, kam saknes ir zem zemes, stumbrs – virszemē, bet lapas tiecas debesīs, koks, saistīts ar sakrālo, būtiski papildina katras atsevišķas kultūras izpratni par reliģiju (Frese, Gravy 2005: 9933–9934, 9935).

Lai arī Ikstenas tekstā vārds “garīgums” netiek lietots tieši, tomēr viss grāmatas teksts “Marijas stāstā” ir vērsts uz dažādu garīguma dimensiju apceri – gan Marijas meditācijas, atrodoties dabā vai pilsētā, gan aforistiskais izteiksmes stils pat ar tautoloģiskām iezīmēm vērsts uz to, lai valoda skanētu “skaisti”, arī tad, ja teikums pēc būtības neko nepasaka: “Saldās vīģes un sūrie citroni. Viņa ir atgriezies no labirinta, un viņa ar visu sevi jūt, cik salds ir salds un cik sūrs ir sūrs.” (Ikstena 2021: 95) Šādu piemēru tekstā ir daudz, un kopumā Ikstenas “iztēles apoloģētikā” dabas reliģijām³ raksturīgais garīgums (koks, jūra, zeme, debesis kā mūžības reprezentanti un meditācijas objekti) sajaucas ar kristīgo (klosterī saņemtā svētība vai rožukronis, kas Marijai tiek uzdāvināts), kas papildināts ar “tautas reliģiozitātes” izpausmēm, par kuru klātbūtni tekstā liecina, piemēram, iegremdēšanās avotā, lai šķīstītos (kristīgās un dabas reliģiju domas sintēze), vai arī, piemēram, šāds citāts, kas apvieno dabas reliģijas un kristīgo pārliecību: “Marija virpina [rožukroņa – I. J.] krellīti – četras bumbiņas, trīsvienība un vēl viena, austrumi, rietumi, ziemeļi, dienvidi, zeme, ūdens, uguns, gais. Jāpieskaras un jāsaprot. Ar ticību vien nepietiek.” (Ikstena 2021: 131) Arī baznīcas apmeklējuma mērķis Marijai ir “sajust pirmssvētkus baznīcā. Ne jau lai nolūgtos vai klausītos sprediķi, bet tāpat pasēdēt un padomāt. Par citu un savu brīnumaino piedzimšanu. Par silītēm, kurās visi mazi dusējuši.” (Ikstena 2021: 153) Vispārinot Jēzus pieredzi uz cilvēci, Marija tomēr atturas no teoloģiskas refleksijas – viss, ko viņa fiksē un ko Ikstena līdz ar to ļauj ieraudzīt lasītājam, ir piedzimšana kā brīnums un, analogijā ar silīti, atgādinājums, ka visi cilvēki reiz ir bijuši zīdaiņi. Pat vairāk – šajā vispārinājumā izlasāma norāde uz cilvēka un Jēzus likteņa vienādošanu, tomēr bez dziļākas vai precīzas argumentācijas. Silīte te vairāk kalpo kā metafora cilvēka dzīves aizsākuma dievišķajam elementam, bet noteikti ne kā konkrēta norāde uz to, ka cilvēks būtu Dieva radīts.

Acs tēla garīguma dimensijas

Acs tēls literatūrā nereti ticis izmantots simboliski, lai norādītu uz konkrētām garīgām dimensijām, turklāt tam var būt gan labas, gan ļaunas iezīmes. Piemēram, ļaunā valdnieka Saurona acs Dž. R. Tolkiņa “Gredzenu pavēlniekā” darbojas kā deģeneratīvs, postošs spēks, kas, lūkojoties kādā nejausā lietotājā caur mediju, pakļauj šo lietotāju (Tolkīns 2002). Igaunņu rakstnieks Jāns Kaplinskis īsromāna “Acs” centrā liek jautājumu – kas ir mūs vērojošā Acs un

3 Dabas reliģijas, arī primitīvās reliģijas saskata dievišķo valdīšanu un vadību dzīvajā un nedzīvajā dabā, tajās tiek pielūgti visvareni dievi, kas var izpausties caur dabas parādībām vai dzīvajā un nedzīvajā dabā. Tomēr, atšķirībā no vēsturiskajām, tautas vai pasaules reliģijām, tām pietrūkst apziņas par cilvēka personīgu pestīšanu kā dievības darbu. (Mensching's 1934: 97)

kādas ir tās īpašības? Vai pasaule ir estētiski vai ētiski laba? Romāna tekstā par Acs stāsta kāds I., kurš vēlāk nolemj studēt teoloģiju, lai atrastu atbildes uz saviem jautājumiem:

Vai Dieva radīšanas motīvs ir ziņkāre un vai Dievs ir kāds superzinātnieks? Par to visu I. arī bija domājis, taču nekādas atbildes viņam nebija. Tikai sajūta, ka viņu, tāpat kā mūs visus, izseko, it kā pastāv kāda Acs, kas mūs cieši pēta. Vai viņš domā, ka šī Acs dažreiz iejaucas arī mūsu lietās, pēc kaut kāda plāna kārtu mūsu dzīvesstāstu un vēsturi? To I. arī bija sev jautājis, bet izpratis nebija. Sajūta viņam teica priekšā, ka vispār Acs neiejaucas, tikai vēro, kamēr eksperiments turpinās. (Kaplinskis 2010: 9–10)

Kaplinska darbā teologa I. vēstījumā saplūst Tuvo un Tālo Austrumu reliģijas, gnosticismis, ebreju misticisms, absurdais ar reālo, un tādējādi veidojas filozofisks teksts, kas uzdod jautājumus par Dieva esamību un pasaules/cilvēka morāles kategorijām, ne obligāti sniedzot konkrētas, nepārprotamas atbildes, taču vedinot lasītāju uz refleksiju par reliģiskiem jēgas jautājumiem.

Protams, abi šie darbi ir radikāli atšķirīgi no Iksteņas "Ūdens mirdzēšanas", taču vistālāk no tās droši vien ir franču rakstnieka Žorža Bataja "Acs stāsts" – tas ir pornogrāfisks darbs, kurā acs simbolika figurē gan netieši, caur līdzīgiem objektiem, velkot paralēles tekstā (olas, bulļa sēklinieki), gan tieši (vēršu cīņās izrauta acs). Tomēr Batajs ir viens no retajiem autoriem, kura acs simboliku ir iespējams skaidrot tieši literatūras nozīmē, kas arī iezīmē šī darba transgresivitāti jeb šajā gadījumā tabu pārkāpšanu un pornogrāfisku valodu, norādot uz atšķirībām un neiespējamo pāreju no projekta (zināšanu) uz absolūta (nezināšanu) pasauli. Šajā darbā acs iezīmē transgresīvās patiesības simbolu – nepievēršoties šai acs interpretācijai detalizēti, jānorāda, ka "Acs stāsta" galvenie varoņi ir "acs nēsātāji", un Batajam acs ir zināšanas un nezināšanas simbols, tāpēc ka acs zīlīte – būdama atvere, tātad tukšums – padara redzi iespējamu, tāpat kā nezināšana padara iespējamu zināšanu, savukārt saprašanas aklais punkts līdzinās acs struktūrai. Tomēr, ja skatiens atgrieztos pie sevis un domātu par redzes notikumu (kad redze redz pati sevi), tas redzētu vienīgi aklo punktu un tādējādi pazaudētu sevi aklumā. Līdzīgi ir ar saprašanu – kad saprašana saprot pati sevi, "ierauga" sevi, tā pamana nezināšanas "aklo punktu" (Jansone 2013: 96). Bataja gadījumā turklāt "acs atklāj saikni, kas vieno valodu ar tās robežām; tā norāda uz brīdi, kad valoda, sasniegusi savas robežas, pārsniedz sevi, eksplodē un galēji izaicina sevi smieklos, asarās un ekstāzē. Batajam acābols vai [ekstāzē] pārgriezta acs iezīmē filozofiskās valodas jomu, tukšumu, kurā tā līst un sevi pazaudē, tomēr nepārstādama runāt." (Nigro 2005: 258)

Acs ir viens no izplatītākajiem simboliem pasaules reliģijās un kā tāds ir cieši saistīts ar gaismu – tā ir aktīvs vizuālās uztveres orgāns. Acs zina, jo tā redz. Tādēļ daudzās kultūrās acs ir intelektuālās uztveres un patiesības atklāšanas simbols

(Meslin 2005: 2940). Līdzīgā veidā savā darbā to ir interpretējusi arī Ikstena, centrā liekot ne tikai "ūdens mirdzēšanu", kura tiešā veidā ir atkarīga no gaismas, bet arī aci, kura simbolizē "augšējo redzi" (iepretim "zemes redzei", kāda piemīt Marijai). "Marijas stāstā" viņas ceļojums ietver centienus apgūt šo augšējo redzi, kas piemīt Mariju vērojošajai acij, taču ar mainīgiem panākumiem. Pats acs tēls "Ūdens mirdzēšanā" ir ļoti interesants ar to, ka tajā sakopotas dažādas raksturiežīmes, kas aizgūtas no ikdienas vai dažādām reliģijām, veidojot sinkrētisku un saliktu, pat panteistisku un panenteisku tēlu, tāpēc to ir vērts raksturot detalizētāk.

Acs tēls Ikstenas romānā ir neviendabīgs un pretrunīgs; no vienas puses, acs ir "pāri visam", līdzīgi kā Kaplinska īsromānā, tā vēro cilvēkus (konkrēti Mariju), tā redz visu, "pasaules kārtību, likumsakarības, atšķir būtisko no nebūtiskā" (Ikstena 2021: 8), vēro cilvēka gaitas kā dievišķais, zina cilvēka prātu un to, ka cilvēks "īstenībā baidās no grēka sevi" (Ikstena 2021: 22), taču samiedzas saules gaismā, novērtējot, "cik dzīves skaistums ir bezgalīgs" (Ikstena 2021: 17), paredz nākotni un zina, ka "dzīves jēhos patiesība bieži pazūd" (Ikstena 2021: 36). Acs vērtē cilvēka dzīvi kā vienu īsu ceļu, kas no augšas izskatās kā mūžība (Ikstena 2021: 41). Kā tāda Acs "Ūdens mirdzēšanā" tēlota kā vērojošais, bet cilvēku neietekmējošais spēks, kuram piemīt zināšana par to, kas bija, ir un būs; piemīt tāpēc, ka Acs redz. Tā kā acs, atšķirībā no cilvēka, spēj atšķirt būtisko no nebūtiskā, tā acīmredzami raugās no perspektīvas, kur dzīve un nāve ir saplūdušas vienā, tādējādi radot asociācijas ar ēģiptiešu mitoloģijā pazīstamo Hora aci, kura spēj iedvest dzīvību mirušajā un ir cieši saistīta ar sauli (Meslin 2005: 2940). Tomēr Acs samiedzas no saules gaismas, kas šķietami norāda uz tās cilvēcisko dabu; tāpat tā tomēr nav redzējusi dievpalīgu, turklāt tekstā uzsvērts, ka Acs ir katram sava – gan cilvēkiem, gan kokiem. Tādējādi pasaule tiek tēlota kā daudzu perspektīvu mozaika, kurā dievišķais mīt katrā dzīvajā būtnē un kā tāds ir arī pielūdzams – piemēram, ejot mežā, Marija skaita sēņreizi un pēc sēnēm savukārt lasa dzīves grāmatu: "ja laba raža, tad gaidāmas labas dienas, ja ālavās, tad būs tukšais gads" (Ikstena 2021: 123). Acs parādās arī ikdienišķajā, cilvēka dzīvē – piemēram, lāpāmās adatas acs, kura "nedomā, neuzspiež lielas gudrību lietas. Par kamieli, kuram jātiek caur adatas aci. Diez vai viņš tika. Lai arī – ticot viss ir pavisam vienkārši – iever diegu adatas acī un salāpi." (Ikstena 2021: 70) Šeit ikdienišķajā nolasāma nepārprotama bibliska paralēle: "Vieglāk kamielim iziet caur adatas aci, nekā bagātam ieiet Dieva valstībā" (Mk.10:25), turklāt Ikstena uzreiz sniedz arī neuzkrītošu teoloģisku interpretāciju, adatas aci no ikdienišķā lietojuma atkal pārvēršot bibliskā metaforā – proti, tiek ietverta norāde, ka *ticot* (tiesa, nenorādot – kam) viss ir pavisam vienkārši. Šāds apgalvojums, lai gan šķietami apstiprina luterisko *Sola fide*, tomēr organiski iekļaujas romāna naratīvā, kas ticību vienkāršo – salāpīšana visdrīzāk te nolasāma kā metafora, kas ietver iespēju labot dzīvē pieļautās kļūdas. Tādējādi šajā rindkopā

iekļauts vēstījums, ka Acs vienlaikus ir arī tilts no ikdienišķās dzīves uz dievišķo, no profānās pasaules uz sakrālo, tikai ar vienu priekšnoteikumu – ticību.

Pat ja atsauci uz “adatas aci” tikai daļēji var uzskatīt par norādi uz kristietību, no otras puses, Acs tēlam “Ūdens mirdzēšanā” piešķirtas arī nepārprotami kristīgas dimensijas, tādējādi padarot to vēl grūtāk interpretējamu:

Acs noraugās uz trijotni un atceras. Kādu reizi ļaudis pie viņas spiedās un klausījās vārdus, bet viņa stāvēja pie jūras. Tad viņa ieraudzīja divas laivas jūras malā stāvam, bet zvejnieki bija izkāpuši un mazgāja tīklus.

Viņa kāpa vienā laivā, nosēdās un mācīja ļaudis no laivas.

Un, beigusi runāt, viņa sacīja – dodieties jūrā un izmetiet savus tīklus.

Un ļaudis atbildēja – mēs cauru nakti esam strādājuši un nenieka neesam dabūjuši, bet uz taviem vārdiem mēs gribam tīklus izmest. Un, to darījuši, viņi saņēma lielu pulku zivju, tā ka viņu tīkls plīsa.

Un viņi meta ar roku citiem ļaudīm otrā laivā, lai nāktu palīgā vilkt. Un viņi nāca un piepildīja abas laivas pilnas, tā ka tās gandrīz grima. Un viņiem sāka likties, ka viņi ir grēcīgi ar savu lielo lomu. Bet viņa mierināja un teica – nebīstieties, no šī laika jums būs cilvēkus zvejojot. (Ikstena 2021: 83)

Te nolasāmas acīmredzamas paralēles ar Lūkas evaņģēliju 5:1–11, un šajā Ikstenas teksta fragmentā Acs faktiski darbojas kā Jēzus. Protams, abos tekstos ir ievērojamas atšķirības, lai arī naratīvs ir saglabāts bibliskais – Jēzus sludināšana Gennēsa-retes ezera krastā, laivā, un aicinājums izmest tīklus viņa vārdā (nevis “uz viņa vārdiem”). Tekstos redzamā dzimtes atšķirība visdrīzāk ir bez konkrēta feministiska seguma, jo acs ir sieviešu dzimtes lietvārds. Tomēr šī ir skaidra norāde uz Acs dievišķumu, uz sava veida jaunu “garīgu teoloģiju”, kurā Ikstena kristīgo vēstījumu integrē kādā lielākā, visaptverošā dievišķā naratīvā, kuru viņas romānā simbolizē Acs. Ja evaņģēlija tekstā Sīmanis, aicināts tapt par cilvēku zvejnieku, kopā ar pārējiem zvejniekiem pamet visu un seko Jēzum, tad Ikstenas romānā fragments apraujas tieši ar aicinājumu zvejojot cilvēkus, atstājot neatbildētu jautājumu – kāpēc, ar kādu mērķi? Viena no iespējamajām atbildēm būtu – zvejojot cilvēkus garīgumam, t. i., aicināt cilvēkus atcerēties par “kaut ko augstāku”, par dievišķo, sakrālo sfēru, aicināt cilvēkus pamanīt to, ko redz Marija vai pati Acs, taču ne obligāti saistot to ar kristietību.

Turklāt, atšķirībā, piemēram, no Jaunajā Derībā bāzētas izpratnes par Jēzu, Acs ir bezpalīdzīga – tā var vērot, tā zina, taču ir pasīva vērotāja no malas, zina, ka bailes atkāpsies un ūdens iemirdzēsies (Ikstena 2021: 26), un ka mirdzēšana rodas augšā (Ikstena 2021: 88). Tomēr Acs ir atkarīga no cilvēka: “Un kur tu, Acs, paliksi, kad mēs visi nomirsim? Vientuļa un bezjēdzīga būs tava redze. Akla tu būsi. Taustīsies tumsā. Uzgrūdīsies neziņas stūriem” (Ikstena 2021: 88), tātad bez subjekta, ko vērot, kam sekot līdzī, bez kāda, kuru *zināt*, Acs eksistencei nav jēgas – tā tiek ierauta atpakaļ neziņā kā haosā. Līdz ar to Acs – un “augšas redzes”, tāpat kā “lejas redzes” – pastāvēšanu nosaka cilvēks kā acs vērojamais subjekts. Dzīve, dzīvība rodas tikai savstarpējā

mijiedarbībā – piemēram, Acs dodas rauguļos, kad viss ir tikko dzimis, un dīda pādīti, jo “dīdoties rodas dzīve” (Ikstena 2021: 92).

Acs tēls romānā sarežģīts vēl vairāk, būdams apspēlēts arī no pilnīgi profānas valodas perspektīvas – tā dēvēta par acīti (Ikstena 2021: 50), izmantojot visai banālo analogiju par dzīvi kā spēli un aprakstot blekdžeka jeb acītes noteikumus – spēlētājam jāsavāc vai nu 21 punkts, vai tuvu tam; ja 21 punkts tiek pārsniegts, spēlētājs izstājas. Līdz ar to acīte ir laimes spēle, sava veida dzīves “ideālforma”, kas tomēr ir atkarīga nevis no paša indivīda, bet gan no veiksmes.

No romāna uzbūves viedokļa atzīmējams, ka Acs un Marijas stāsta mijiedarbība grāmatas beigās apraujas – pēdējās piecās nodaļās Acs vairs neparādās kā neitrāls vai reaģējošs vērotājs. Tās simbolika tiek integrēta Marijas stāstā, pastiprinātāk izmantojot bibliskus motīvus: “Pirms laisties viņnos, viņa raugās uz ūdens mirdzēšanu. Tā ir tik spoža. Marija, miesas spīdeklis ir acs. Ja nu tava acs ir skaidra, tad visa tava miesa būs gaiša. Bet ja tava acs ir nevesela, tad visa tava miesa būs tumša.” (Ikstena 2021: 150) Te tieši citēts Mt. 6:22–23: “Miesas spīdeklis ir acs; ja nu tava acs ir skaidra, tad visa tava miesa būs gaiša. Bet, ja tava acs ir nevesela, tad visa tava miesa būs tumša.” Paralēls ar Lk. 11:34–35, šis citāts Mateja evaņģēlijā tomēr ir saturiski atšķirīgs – Lūkas evaņģēlijā Jēzus teiktais drīz pēc šā citāta noslēdzas: “Tad nu pielūko, ka gaisma tevī nav tapusi par tumsu. Ja nu visa tava miesa ir apgaismota un neviena tās daļa nav tumsā, tā visa būs tik gaiša, itin kā gaismeklis ar savu spožumu tevi apspīdētu.” (Lk. 10:35–36) Savukārt Mateja evaņģēlijā vēstījums, ka acs ir miesas gaismeklis, ir negatīvs pret adresātiem, jo noslēdzas šādi: “Ja nu gaisma, kas tevī, ir tumsa, cik liela tad ir pati tumsa!” (Mt. 6:23) (Adamczewski 2017: 41) Kristīgajā simbolismā acs norāda uz ticīgā apziņu, ka Dievs atveras zināšanām par saviem likumiem un par labu un ļaunu; vienlaikus acs norāda uz labo providenci, kas uzlūko dievbijīgos (Meslin 2005: 2940). Protams, Ikstenas romāna kontekstā ir skaidri redzams, ka spīdeklis, spīdēšana tiek saistīta ar ūdens mirdzēšanu, kura rodas, mijoties gaismai ar tumsu, kas visdrīzāk norāda uz konkrētu cilvēka eksistenciālo stāvokli – nav iespējama mirdzēšana bez viena no šiem elementiem.

Līdzīgi tiešs citāts, uz Mat. 18:9 (paralēles Mk. 9:47), sastopams arī tālāk: “Kas vai kurš pielemj, kā rokās būs stūre? Vai dzīve pagriezīsies dzīves vai, gluži otrādi, nīcības virzienā? Ja tava acs tevi aprēcina, izrauj to un met prom, tas tev labāk – ar vienu aci ieliet dzīvībā, nekā ja tev ir divi acis un tevi iemet elles ugunī.” (Ikstena 2021: 152) Šis citāts savukārt tekstā lietots brīdī, kad Marija apcer Otro pasaules karu un dzīvības devalvāciju tajā; tas skaidri norāda uz cilvēka iekšējām ētiskām izvēlēm, ne tik daudz uz eksistenciālo stāvokli; šo domu turpina arī atziņa, ka “maldu purvi, kas izbristi, Marijai piešķirušī citu redzi” (Ikstena 2021: 155), proti, ja Marijas tēlā sieviete ir tiekusies iegūt “augšas redzi”, tad tā iegūstama tikai maldoties.

Kopsavelkot Acs tēla izmantojumu "Ūdens mirdzēšanā" un mēģinot to kontekstualizēt, jāsecina, ka, atšķirībā no Jāna Kaplinska iztēles apoloģētikas, kas balstās teoloģijas zināšanās un risina teodicejas un jēgas jautājumus, Ikstena vairāk izmanto reflektīvu vērojumu, balstoties t. s. tautas reliģiozitātē un nereti no konteksta izrautās atsaucēs uz kristiešu Svētajiem Rakstiem. Tādējādi Noras Ikstenas izmantotā iztēles apoloģētika rosina, ka garīgumu un gara piepildījumu var atrast dabā, sevī un dzīves vērojumā. Acs tādējādi kļūst par cilvēka un viņa glabāto tradīciju spoguļi, kurā atspoguļojas dzīves gaitā un kultūrā uzkrātās pieredzes. Paradoksāli, bet, līdzīgi kā Žoržam Batajam, arī Ikstennai galu galā literatūra ir apoloģētisks veids, kā reflektēt par būtisko. Atšķirība, protams, ir saturā – ja Batajs pievēršas zināšanu un nezināšanu aplim kā pārejai no profānā uz (nesasniedzamo) sakrālo, tad Ikstennai "tīrās zināšanas" par sakrālo dod pieredze pasaulē, daba, cilvēki un nejauši atgadījumi, kuriem jēga tiek piešķirta cilvēka vērojumā.

Sinkrētiskais garīgums Noras Ikstenas romānā "Ūdens mirdzēšana"

Garīgums mūsdienās ir sarežģīti definējams, robežās izplūdis un neviennozīmīgs fenomens, kurš nereti tiek vienādots ar indivīda reliģiozitāti un/vai tās izpausmēm. Lai arī pārklāšanās ir acīmredzama, tomēr "garīgums" un "reliģiozitāte" nav lietojami kā sinonīmi. Reliģiozitāte apzīmē aktīvu indivīda dalību organizētā uzskatu, rituālu un simbolu sistēmā; šīs aktīvās dalības mērķis ir pietuvoties svētajam (piemēram, Dievam). Savukārt garīgums ietver personīgus atbīlžu meklējumus uz eksistenciāliem jautājumiem, jēgas meklējumus un attiecības ar svēto vai transcendentu, kas var iekļaut konkrētas specifiskas reliģiskas prakses, taču var arī nebūt ar tām nekādā saistībā (Borges et al. 2021: 2). Vēl vairāk iešaurinot garīguma definīciju, var norādīt, ka "mēs kā cilvēki esam pilnībā iesaistīti, neizbēgami pārņemti ar to, kas piepilda mūsu dzīvi. Turklāt tāpat ir ar ticības sajūtām, ar kurām saskaramies un kuras izsakām savas dzīves laikā – proti, ar mūsu garīgumu." (Lombaard 2019) Šāds garīgums pavisam vienkārši būtu definējams kā cilvēka dzīves laikā uzkrātā pieredze, kas tiek transformēta konkrētā pārliecībā, kura tad arī tiek nodota tālāk caur dažādiem medijiem, tajā skaitā arī literatūru. Protams, kā jau norādīts teksta sākumā, tas, ka šāda pieredze tiek aprakstīta literārā tekstā, nenozīmē, ka tā būtu identificējama ar autores pieredzi. Gluži otrādi, teksts pats ir šādas pieredzes atspoguļotājs un radītājs, atklājoties lasītājam iztēles apoloģētikā.

Noras Ikstenas romānā "Ūdens mirdzēšana" garīgums izriet no pieredzes un ar iztēles apoloģētikas palīdzību tiek transformēts sinkrētismā, kas sastāv no daudzu

relīģiju iezīmēm, kuras vienlaikus var gan pārklāties, gan būt savstarpēji pretrunīgas. Pieredzei pašai par sevi tiek piešķirta reliģioza dimensija un līdz ar to – leģitimitāte. Romāna centrā ir Marijas dažādās pieredzes, no kurām izriet viņas garīgā pārliecība, ko savukārt par leģitīmu padara tas, ka acs tiek vērota kā medijs starp dievišķo un cilvēcisko. Marijas pieredzēm nav obligāti jābūt integrālai kādas reliģijas daļai: tās ietver gan kristietību, gan “tautas reliģiozitāti”, gan dabas reliģijas raksturiem, gan mitoloģisko domāšanu, tādējādi veidojot nevienmērīgu musturu, kurā atsevišķais savienots, neņemot vērā tā savstarpējās loģiskās pretrunas. Piemēram, romāna tekstā lūgšanu krelles ir zaudējušas savu rituālo nozīmi un kalpo privātai reliģiozitātei, sagaidot saullēktu (Ikstena 2021:130–131), mežā skaitītai lūgšanai tiek dots “sēņreizes” vārds (paralēles ar tēvreizi jeb kristiešu “Tēvs mūsu” lūgšanu ir acimredzamas), Marijai baznīca kalpo nevis rituālam, bet gan iekšējai meditācijai un izaugsmei, un tamlīdzīgi.

Romānā izmantotā pseidofilozofiskā, aforistiskā valoda arī var tikt interpretēta kā garīguma izteiksmes līdzeklis, kā sava veida “garīguma pieraksts”, apejot domāšanas procesu un filozofijas problemātiku. Analogiski “Ūdens mirdzēšanā” ietvertas arī pseidoteoloģiskas pārdomas, jo pie gluži reliģiskām atklāsmēm varone nonāk, apejot teoloģiju un tās problēmjautājumus. Gluži otrādi – teoloģijas jautājumi tiek problematizēti, raugoties uz ārēji redzamo, t. i., uz praktisko dzīvi, nevis uz zināšanām vai dogmu: “Vai tad kalnu alā var noslēpties no grēka, ja tas ir iedzimts? Vai tad var aiziet no sevis, aizejot no pasaules? Vai, ēdot sausu maizi un piedzerot strauta ūdeni, nonāk tuvāk patiesībai, nekā sēdot pie bagātīgi klāta galda?” (Ikstena 2021: 19)

Lai gan abus daiļdarbus vieno aforistiskais izteiksmes stils, varoņa ceļojums un pseidoteoloģiski prātojumi, Paulu Koelju romāns “Alķīmiķis” daļēji varētu būt pieskaitāms “izaugsmes romānam” – tā galvenais varonis, izceļojies pa dažādām zemēm, nonāk pie apsolītajām Ēģiptes piramīdām un Jaujas prātojumam: “Viņš domāja par sava ceļojuma līkločiem un par īpatno veidu, ko Dievs bija izvēlējis, lai atklātu viņam bagātības. [...] “Tas ir garš saraksts. Taču mans ceļš bija ierakstīts zīmēs, un es nevarēju nomaldīties.”” (Koelju 1998: 181) Aitu gans ir kļuvis viedāks nekā bijis romāna sākumā un šajā ceļā ir ieguvis dažas būtiskas atziņas – tādējādi gans ir pārvietojies lineārā laikā, iedams no viena konkrēta savas izaugsmes punkta uz citu. Turpretī “Ūdens mirdzēšanā” Marija/s ceļo haotiski, turklāt gan laikā, gan telpā. Šo tēlu garīgo izaugsmi nenosaka secīgu notikumu virkne – drīzāk šie notikumi katrā atsevišķā nodaļā ir cikliski un akcentē to vai citu atziņu, kura tālāk tekstā nekur netiek izvērsta plašāk. Līdz ar to “Ūdens mirdzēšana” nebūtu pieskaitāma izaugsmes romāniem, tomēr tā nenoliedzami pievēršas indivīda garīgajiem iekšējiem meklējumiem.

Gan cikliskā laika izpratne, gan atsauces uz dabu un mitoloģisko, kā arī brīvā kristietības interpretācija, kas ievietota Marijas pieredzē, norāda uz sinkrētisko

garīgumu kā "Ūdens mirdzēšanas" iztēles apoloģētiku. Ne velti šis darbs tiek dēvēts par "romānu vīziju" – tā pamatā ir uzburta garīga dzīve, kura balstās ikdienišķajā, atkārtojamajā vērojumā, kas ir orientēts uz indivīda patību un kurā reliģiskās pārliecības tiek psihologizētas, pielāgojot tās indivīda vajadzībām; acs kā dabas reliģiju visuredzošais simbols tekstā pilda gan latviešu kūmu funkciju, dīdot pādīti, gan Jēzus funkciju un turklāt simbolizē augšējo redzi, gluži kā trešā acs Tālo Austrumu reliģijās. Tādējādi šajā garīgumā dažādu reliģiju un mitoloģiju elementi tiek savirnēti kā vienlīdzīgi ķēdes posmi, lielā mērā ignorējot to oriģinālo vēstījumu un izmantojot tos indivīda garīgās pieredzes attēlojumam.

Bibliogrāfija

Adamczewski, Bartosz (2017). *The Gospel of Matthew. A Hypertextual Commentary*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH.

Borges, C. C.; Dos Santos, P. R.; Alves, P. M.; Borges, R. C. M.; Lucchetti, G.; Barbosa, M. A.; Porto, C. C.; Fernandes, M. R. (2021). Association Between Spirituality/Religiousness and Quality of Life among Healthy Adults: a Systematic Review. *Health Qual Life Outcomes*, No. 19(1), article No. 246. DOI: 10.1186/s12955-021-01878-7.

Hardy, Dean Emit (2020). *Waking the Dead. George MacDonald as Philosopher, Mystic, Apologist*. Hamden CT: Winged Lion Press. Kindle edition.

Frese, Pamela R.; Gravy, S. J. M. (2005). Tree. *Encyclopedia of Religion*. XIV. Jones, Lindsey (ed.). New York: Thomson Gale, pp. 9333–9340.

Gadamer, Hans-Georgs (1999). *Patiesība un metode*. Šuvajevs, Igors (tulk.). Rīga: Jumava.

Jansone, Ilze (2013). *Thinking about God after the "Death of God": an Interpretation of George Bataille's Novels*. Disertācija doktora grāda iegūšanai. Rīga: Latvijas Universitāte.

Kaplinskis, Jāns (2010). *Acs*. Godiņš, Guntars (tulk.). Rīga: Mansards.

Koelju, Paulu (1998). *Alķīmiķis*. Raups, Edvīns (tulk.). Rīga: Jāņa Rozes apgāds.

Lasmane, Skaidrīte (2013). Hermeneitika. *Mūsdienu literatūras teorijas*. Kalniņa, Ieva E.; Vērdušs, Kārlis (sast.). Rīga: LU LFMI, 209.–236. lpp.

Lombaard, Christo (2008). Spirituality: Sense and Gist. On Meaning, God and Being. *Acta Theologica Supplementum*, No. 11, pp. 94–107.

Lombaard, Christo (2019). First Steps into the Discipline: on the "Spirit" of the Discipline of Christian Spirituality. *HTS Theologiese Studies/Theological Studies*, No. 75(1). DOI: 10.4102/hts.v75i1.5456.

Mensching's, Gustavs (1934). *Vispārīga salīdzināma reliģiju vēsture*. Butuls, Helene (tulk.). Rīga: A. Gulbis.

Meslin, Michel (2005). Eye. *Encyclopedia of Religion*. V. Jones, Lindsey (ed.). New York: Thomson Gale, pp. 2940–2943.

Nigro, Roberto (2005). Experiences of the Self Between Limit, Transgression, and the Explosion of Dialectical System: Foucault as Reader of Bataille and Blanchot. *Philosophy and Social Criticism*, No. 31(5–6), pp. 649–664. DOI: 10.1177/0191453705055493.

Nünning, Vera, und Ansgar Nünning (2010). *Methoden der literatur- und kulturwissenschaftlichen Textanalyse*. Stuttgart, Weimar: Verlag J. B. Metzler.

Ostups, Artis (2019). No melanholijas līdz sērām: padomju okupācijas trauma Gundegas Repšes romānā "Dzelzs apvārdošana" un Noras Ikstenas romānā "Mātes piens". *Letonica*, Nr. 40, 116.–130. lpp.

Owen, Rachel D. (2007). *Mary of Magdala: The Evolution of an Image*. Thesis. Georgia State University. DOI: 10.57709/1062067.

Ozols (1937). *Latviešu konversācijas vārdnīca*. XV. Rīga: A. Gulbja apgādniecība.

Pricket, Stephen (2009). Narrative, Theology and Literature. *Religion & Literature*, No. 41(2), pp. 206–212.

Taurens, Jānis (2012). Meistars un viņa laiks. *Satori*. Pieejams: <https://satori.lv/article/meistars-un-vina-laiks> [skatīts 10.08.2023.].

Tolkīns, Džons Roalds Rūels (2002). *Gredzenu pavēlnieks*. I. Kolmane, Ieva (tulk.). Rīga: Jumava.

Vuola, Elina (2019). *The Virgin Mary across Cultures. Devotion among Costa Rican Catholic and Finnish Orthodox Women*. London and New York: Routledge.